

Изложбата „Десталинизацията – дилемата на едно противоречиво десетилетие (1953 – 1964)“ беше представена за първи път преди една година в рамките на Президентската инициатива „25 години свободна България“. Експозицията е първа по рода си и обединява партньорските усилия на Комисията по досиетата и на Държавна агенция „Архиви“ да бъдат представени промените след смъртта на Сталин и тяхното отражение върху политическия, стопанския, обществения и културния живот в България през указания период.

Показаните материали от архива на Комисията по досиетата документално илюстрират работата на службите за сигурност по време на противоречивите и драматични събития – от кратката реабилитация на политически преследваните лица до новото подновяване на репресиите след есента на 1956 г.

Това е времето на първите опити за открита съпротива срещу комунистическия режим в държавите от Източния блок. Години, свързани с реалните надежди на мнозина за отхвърляне на съветския модел на управление.

В България култът към личността на Вълко Червенков е заклеймен, но само след няколко години, в рамките на същото това „противоречиво“ десетилетие, се вижда неговото преобразуване в нов култ, този път към Тодор Живков.

Една от първите мерки на властта в София, пряко отражение на действията на Кремъл след смъртта на Сталин и ареста на Берия, са решенията на Политбюро на ЦК на БКП от 4 юли и 5 септември 1953 г. за помилване на политическите затворници и закриването на 11 затвора и на лагера в Белене. В рамките на следващите две години от затворите са освободени известни политици от периода преди 9 септември 1944 г., дейци на опозиционния БЗНС, „царски офицери“, както и задържаните по фалшиви обвинения през 1949–1952 г. комунистически партийни кадри. В

същото време всички освободени продължават да бъдат определяни като потенциално опасни лица и контролът върху тях от страна на тайните служби продължава.

Годината 1956 е знаменателна за цяла Източна Европа, която прави опит да се пробуди от наложения ѝ със сила и репресии Сталински модел на социализъм. Въоръженото антикомунистическо въстание в Унгария плаши българските власти, които подновяват репресиите и така окончателно се прекъсват появилите се надежди за политически реформи у нас.

Събитията в Унгария особено вълнуват българската общественост, но малцина се престрашават да дадат глас на мислите си публично. Такъв е примерът с пловдивския поет Йордан Русков, който написва под псевдонима Румен Друмев поемата „Зов за свобода“, посветена на Унгарското народно въстание. За това си деяние поетът е арестуван и осъден на седем години затвор.

Усложнилата се външнополитическа обстановка кара режима в София да мобилизира силите си за сигурност за превантивни действия срещу потенциалните или въображаемите „вражески елементи“. Отново е открито ТВО „Белене“, а след неговото закриване през есента на 1959 г. е отворено и българското възплъщение на сталинския ГУЛаг - лагерът край Ловеч.

Въдворяванията и изселванията са подновени кампанийно. Не случайно на 5 ноември 1956 г., след като съветските танкове влизат в Унгария, а в България е сложено началото на новата вълна от репресии, Тодор Живков казва пред работниците от службите: „Оръжието е дадено на служителите на органите на милицията и ДС, за да действат с него непоколебимо срещу всеки контрареволуционен опит. Милицията и органите на ДС не са апостол Павел и за всички кучета, които се опитат да хапят – тоягата.“

От днешна гледна точка може би изглеждат наивно опитите на отделни представители на интелигенцията, дейци на културата и изкуството, да излязат от комунистическата догма, но те доказват, че не всичко е докрай изгубено. Тези опити, обаче, получават бързо възмездие от официалната, т.е. партийната власт: уволнени редактори на вестници (Владимир Топенчаров и Васил Акъов), спрени отделни спектакли („Импровизация” на Радой Ралин и Валери Петров), разгромяване на цели театрални колективи (Бургаският театър) или спрени филми преди премиера („Животът си тече тихо” на Бинка Желязкова и Христо Ганев). Художниците и писателите също имат своите изключени от редиците на партията, спрени изложби, неиздадени стихосбирки, изключени от съответните творчески съюзи.

Експозицията показва малкоизвестни и неизползвани досега архивни документи и фотографии, които представят събитията от 50–60-те години на XX в. и проследяват вътрешните и международните аспекти на процеса, популярен с термина „десталинизация” не само в България, но и в страните от Източна Европа.

С подобни инициативи като настоящата изложба и със съвместното едноименно документално издание с Държавна агенция „Архиви“, посветено на десталинизацията, се опитваме да се обърнем към младите хора на България, за да им кажем да не допускат „близкото ни минало“ все повече да се отдалечава от тях. Единственият начин неговите тъмни страници да не се повторят е да бъдат прочетени и осмислени.